

Paven i ”hedningernes forgård”¹

I fire store taler til det verdslige samfund argumenterer Benedikt XVI for religionens afgørende bidrag til samfundets fælles bedste.

Tekst: Andreas Rude

Pave Benedikt XVI's rejse til Tyskland i sidste måned satte spot på de østlige områder af landet, hvor kristendommen står svagt, og skabte opmærksomhed om forbindelserne mellem den protestantiske kirke og den katolske. Men det var pavens tale til Forbundsdagen den 22. september, der stjal billedet, på grund af det han havde at sige om grundlaget for den frie og demokratiske retsstat og religionens rolle heri. Pave Benedikts tale blev hilst med klapsalver fra alle sider af salen, og selv skeptiske medier som Der Spiegel og Die Welt havde pæne ting at sige om pavens ord, der havde fokus på et af demokratiets ømmeste punkter: hvordan vi sikrer, at politik ikke kun handler om rå magt, men om det fælles bedste i et retfærdigt samfund.

Benedikt XVI har før haft stor succes med at henvende sig til politikere, intellektuelle og kunstnere udenfor kirkelige sammenhænge. Mange iagttagere mener, at den vigtigste tale, han holdt under sit besøg i England i september 2010, var til parlamentarikere og nuværende og tidligere toppolitikere i Westminster Hall om at se religionen som en inspirationskilde i det daglige lovgivningsarbejde. Præcis to år tidligere – under sit besøg i Paris i 2008 – havde paven fulgt samme formel i sin henvendelse til den franske kulturelite, hvor han talte om klostrenes store intellektuelle betydning for Europas civilisation. I begge tilfælde var resultatet som i Berlin, nemlig en stor umiddelbar succes blandt de fremmødte og siden ros fra alle sider – også blandt de medier der normalt ikke ser venligt til den katolske kirke.

På sine rejser taler paven naturligvis også som religiøst overhoved – først og fremmest til katolikkerne, men også til andre kristne såvel som til jødiske og muslimske forsamlinger. Men det er som samtidskritiker, at han for alvor har fundet en rolle, hvorigennem han kan kommunikere meningsfyldt med de stadigt bredere kredse i den europæiske offentlighed, der viger tilbage for en religiøs sprogbrug. Han har tilmed givet formen et navn og kaldt den ”hedningernes forgård” efter det område foran templet i Jerusalem, hvor jøder og ikke-jøder i bibelsk tid kunne mødes på neutral grund. Det handler naturligvis ikke om at udpege nogen som hedninger og andre som

¹ Artikel bragt i Kristeligt Dagblad den 20. oktober. Bringes her med forfatteren og avisens tilladelse.

udvalgte, men om at komme i dialog med ikke-troende (eller tvivlende) om kristendommen på en måde, hvor begge parter kan sænke paraderne. Det er en følsom proces, hvor der ikke skal meget til at aflede opmærksomheden, og derfor taler Benedikt ikke om dogmer eller moral, men lægger sine anliggender endnu bredere ud som en del af den debat om vores samfund, som alle – uanset religiøst tilhørsforhold eller mangel på samme – har del i. Og den grundlæggende pointe er altid at minde om, at demokratiet nok er en god måde for mennesker at komme overens med hinanden på, men at demokratiet ikke af sig selv kan skabe de værdier, der gør os menneskelige. For de skal ifølge paven komme andre steder fra.

”Hensigten er ikke her at forskanse sig eller at komme med negativ kritik, men at udvide vores begreb om fornuften og dens anvendelse. Skønt vi glæder os over de nye muligheder, der står åbne for menneskeheden, ser vi også de farer, som disse muligheder fører med sig, og vi må spørge os selv, hvordan vi kan overvinde dem. Det vil kun lykkes for os, hvis fornuften og troen kommer sammen på en ny måde...” (Forelæsning ved Regensburg Universitet, 12. september 2006)

Faktisk begyndte det allerede med forelæsningen på universitetet i Regensburg i september 2006, som blev berømt for pavens angivelige kritik af islams forhold til vold, men som handlede meget mere om forholdet mellem tro og fornuft. Her var pavens mål at vise det moderne menneske, at tro og fornuft ikke kan undvære hinanden. For hvis fornuften ignorerer troen, så lukker den sig om sig selv på en i værste fald totalitær måde. Til gengæld vil religionen, hvis den afviser fornuften, ofte styrke forestillingen om en irrationel Gud, og det kan blive begyndelsen på religiøst begrundet vold. Alle religioner, kulturer og civilisationer bør være opmærksomme på den balance, understregede paven i en tale, der mest af alt henvendte sig til den europæiske opinion, og som for to tredjedele vedkommende kritiserede de perioder, hvor kristendommen afveg fra sit eget rationelle fundament.

Talen i Regensburg var den første af Benedikt XVI's taler, der for alvor vakte international opmærksomhed, og set i bakspejlet var den furore, som en enkelt passage vakte i den muslimske verden gavnlig i det lange løb. Forholdet til moderate kræfter i islam blev nemlig ikke skadet, men snarere styrket, hvad pavens besøg i Tyrkiet få måneder senere viste. Og mennesker, der normalt aldrig ville beskæftige sig med, hvad en pave mener, følte trang til at nærlæse talen. I Danmark gjaldt det Politikens daværende chefredaktør, Tøger Seidenfaden, der få dage senere tog Benedikt XVI i forsvar i en helsidesartikel.

To år efter Regensburg tog paven Benedikt atter samspillet mellem tro og fornuft op i en tale til 600 medlemmer af den franske kulturelite i Collège des Bernardins i hjertet af Paris' latinerkvarter, hvor Europas bedste hoveder allerede for over 1000 år siden søgte større indsigt. Det var pavens pointe, at det systematiske arbejde med Bibelens mange betydningslag, der foregik i klostrene, klosterskolerne og siden på byens universitet, skærpede bevidstheden om, at sandheden ikke findes i en fundamentalistisk

udlægning af teksten, og hermed blev teologernes og munkenes arbejde en afgørende forudsætning for udviklingen af den moderne vestlige tanke. ”En rent positivistisk kultur ville være fornuftens kapitulation og at give afkald på dens mest ophøjede muligheder,” sagde paven til sine tilhørere i et land, der siden 1905 har haft Europas skrappeste adskillelse af kirke og stat, men som også er umådelig stolt over sin intellektuelle tradition.

“Det, der gav den europæiske kultur sin grundvold – søgen efter Gud og villigheden til at lytte til Ham, forbliver i dag grundlaget for enhver ægte kultur.” (Tale til kulturpersonligheder, Paris, 12. september 2008)

I London i september 2010 arbejdede paven videre med denne tematik i en tale til premierminister David Cameron, fire tidligere premierministre og talrige andre prominente politikere i Westminster Hall, hvor Henrik VIII's kansler, juristen og humanisten Thomas More, knap 500 år tidligere var blevet dømt til døden, da han ikke ville tilslutte sig kongens brud med Rom. Dengang var tiden kompleks, og Benedikt XVI viste sig fuldt opmærksom på, at virkeligheden i det moderne, multikulturelle Storbritannien ikke er mindre sammensat. Men han understregede også, at religionen i en moderne stat ikke er et problem, som lovgiverne skal inddæmme, men at den tværtimod kan yde et afgørende bidrag til det etiske fundament for lovgivernes valg. Ligeledes kan kristendommen med sit insisteren på ”det fælles bedste” være en modvægt til de snævre ideologiske hensyn og andre særinteresser, der ofte manipulerer den politiske beslutningsproces. Det var en tale, der blev rost fra alle sider, måske især fordi den ikke truede bestemte rettigheder og ikke var et udfald mod for eksempel abort eller homoseksuelle ægteskaber, tøjlesløs kapitalisme eller uhæmmet forbrug. Men det var heller ikke pavens tanke at være så konkret. Tanken var snarere at bruge formen med de prestigefyldte rammer, historiens vingesus og de politiske dignitarer til at vise, at det som politiker kan være stuerent at tage kristne, katolske overvejelser seriøst.

Pavens seneste tale om civilsamfundet fandt sted den 22. september i år, da han henvendte sig til medlemmerne af Forbundsdagen i Berlin og tog trådene op fra London, Paris og Regensburg. Tonen var mere offensiv end tidligere, for Benedikt XVI udfordrede nu den logiske positivisme, der hævder, at kun målbare ”objektive” data kan danne grundlag for vores ræsonnementer, mens ”subjektive” moralske og religiøse overvejelser ikke fortjener seriøs overvejelse. Forestillingen er meget udbredt, anførte paven, men den er samtidig helt utilstrækkelig som fundament for et retfærdigt samfund. For den logiske positivisme tillader ikke nogen virkelig skelnen mellem godt og ondt, mellem det rette og det, der kun forekommer at være ret. Og hvad skal så guide os, når det drejer sig om lovgivningens grundlæggende principper, hvor menneskets og menneskehedens værdighed står på spil? Tysklands nazistiske fortid er et frygteligt eksempel på, hvad der kan ske i selv et højt udviklet samfund, når magten og ikke det fælles bedste bliver centrum for politikken, og når ”magt” og ”ret” bliver adskilt.

”Hvis de moralske principper, der understøtter den demokratiske proces, ikke afgøres af noget mere solidt end den sociale konsensus, så bliver processens skrøbelighed meget synlig, og heri ligger demokratiets virkelige udfordring.” (Tale til politikere i Londons Westminster Hall, 17. september 2010)

Pavens tidligere taler om tro og fornuft som komplementære størrelser blev i Berlin til en omfattende diskussion af ”naturetten” – ideen om en almen og eviggyldig retsorden (og fornuft), som Gud har nedlagt i sit skaberværk, og som gennem samvittigheden er tilgængelig for alle mennesker – også dem der ikke tror på Gud. Forestillingen om en naturret blev udviklet af stoikerne i den klassiske oldtid og senere optaget i kristendommen og er meget omdiskuteret i vor tid. Ikke desto mindre har den blandt andet inspireret FN’s Menneskerettighedserklæring, og uden tro på en højere logik, en naturret, er der ikke noget virkeligt fundament for menneskerettighederne, sagde den tyske pave til de tyske parlamentarikere.

Ligesom i London kunne Benedikt XVI berolige sine tilhørere med, at kristendommens rolle i et demokrati ikke er at sikre en bestemt, guddommeligt inspireret lovgivning, men snarere at fungere som inspirator for samfundets moralske valg. Det skal være legitimt at lade sig lede af en indre retfærdighedsfølelse, og paven overraskede ved at rose miljøbevægelsen og bevidstheden om, at man ikke bare tankeløst kan udnytte jordens ressourcer, som udtryk for naturrettens stadige aktualitet.

”Europas kultur opstod i mødet mellem Jerusalem, Athen og Rom - i mødet mellem Israels monoteisme, grækernes filosofiske fornuft og romerretten. Dette tresidige møde har formet Europas indre identitet. Det har fastlagt kriterierne for loven i bevidstheden om menneskets ansvar over for Gud og i anerkendelsen af hvert eneste menneskes ukrænkelige værdighed. Det er disse kriterier, som vi skal forsvare på dette tidspunkt i vores historie.” (Tale til Forbundsdagen i Berlin, 22. september 2011)

Fire store taler i ”hedningernes forgård” er det blevet til indtil videre, og alt tyder på, at der snildt vil være publikum til både en femte og en sjette. Men hvorfor egentlig? En forklaring kan være, at Tyskland, England og Frankrig alle forstår sig som kulturnationer med højt til loftet, og at det i sig selv gør den lærde samtale til noget attraktivt. Men en mere præcis forklaring er nok, at den form for dialog om samfundet, de fælles rammer og det fælles bedste, som paven lægger op til, er meget sjælden i vor tid. Det er ikke ofte, at politikere og lederskribenter udfordres udover den aktuelle dagsorden og den politiske korrektheds seneste indskydelser. Mange europæere efterlyser store statsmænd, og indtil de viser sig, er de villige til at lytte til pavens kulturkritik.